

Lilia Citko

Uniwersytet w Białymstoku

CYRYLICKIE WYDAWNICTWA DYDAKTYCZNE OFICYNY SUPRASKIEJ

SUMMARY

Cyrillic didactic publications of the Supraśl publishing house

The present article is devoted to Cyrillic prints of a didactic character published by the Basilian publishing house in Supraśl (1695–1803). The demand for such publications increased after the Synod of Zamość (1720) which introduced Liturgical Latinisation into the Uniate Church. The main aim of such publications was to improve the knowledge of Church Slavonic among the Uniate clergy. The Supraśl prints were written in the normative-lexicographic tradition of the Grand Duchy of Lithuania. Of particular importance is *Leksykon cerkiewnosłowiańsko-polski* ("The Church Slavonic-Polish encyclopaedic dictionary") from 1722, which contains about 4000 entries. It was based on the well-known encyclopaedic dictionary (*Leksykon*) by P. Berynda (1627). Other didactic publications for Uniate and Orthodox readers include reading primers and some liturgical books (e.g. psalters, evangeliaries of a didactic character and the Horoligion).

РЕЗЮМЕ

Кириллические издания дидактического характера типографии в Супрасле

Статья посвящается характеристике кириллических изданий супрасльской типографии (1695–1803), носящих дидактический характер. Повышение интереса к такого типа литературе наблюдается после Замойского синода (1720), вводящего принципы латинизации литургии в униатской церкви. Основной целью таких изданий было повышение уровня церковнославянского языка среди униатского духовенства. Супрасльские издания продолжали традицию нормативно-лексикографической литературы Великого

Княжества Литовского. Особого внимания заслуживает *Лексикон церковнославянско-польский* 1722 г., содержащий около 4 тысяч слов, созданный в Супрасле на основании *Лексикона* П. Беринды (1627). В дидактических целях использовались униатами и староверами также издаваемые большим тиражом азбуки, буквари и некоторые литургические книги (напр. псалтыри, учительные евангелия и часословы).

Ponad stuletnia działalność supraskiej oficyny wydawniczej (1695–1803) zaowocowała wydaniem łącznie 456 tytułów¹. Druki w języku polskim liczyły 304 pozycje, cyrylickie – 105², łacińskie – 46, litewskie – 1. Powstanie drukarni Supraśl zawdzięcza staraniom metropolity kijowskiego Cypriana Żochowskiego. Po jego śmierci w 1693 r., zgodnie z testamentem, przeniesiono urządzenia typograficzne z warsztatu przy klasztorze Świętej Trójcy w Wilnie do Supraśla, gdzie w roku 1695 zakończono dodrukowywanie brakujących 22 kart *Ślužebnika wileńskiego*. W 1696 r. ukazała się pierwsza w całości tłoczona w Supraślu książka – opowieść hagiograficzna o życiu św. Onufrego – *Житіє царевича перскаго ... св. великаго Онуфрія*.

Wydawnictwa cyrylickie były skierowane do dwojakiego rodzaju odbiorców³. Do lat 70. XVIII w. tłoczono książki przeznaczone wyłącznie dla środowiska unickiego. Przeważają wśród nich księgi liturgiczne, jakkolwiek pojawiają się również wydawnictwa o charakterze dydaktycznym. W roku 1772, jak pisze Z. Jaroszewicz-Pieresławcew⁴, prawdopodobnie ze względów finansowych rozpoczęto drukowanie ksiąg dla wyznawców niezreformowanego Kościoła prawosławnego. W grupie wydawnictw przeznaczonych dla środowiska staroobrzędowców dominowały druki liturgiczne, modlitewniki, przedrukowywane z edycji wydawanych przed schizmą (*raskołem*) w cerkwi prawosławnej (1654).

Oprócz zasadniczej produkcji – ksiąg liturgicznych, tłoczni supraska była zaangażowana w publikowanie materiałów dydaktycznych, w tym podręczników i słowników do nauki języka cerkiewnosłowiańskiego. Wzrost produkcji tego typu literatury obserwuje się po ważnym w historii Cerkwi Unickiej wydarzeniu – Sy-

1 Dane pochodzą z opracowania M. Cubrzyńskiej-Leonarczyk, *Oficyna supraska 1695–1803. Dzieje i publikacje unickiej drukarni ojców bazylianów*, Warszawa 1993, s. 182.

2 Z. Jaroszewicz-Pieresławcew w swojej monografii *Druki cyrylickie z oficyn Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVIII w.*, Olsztyn 2003, s. 129, koryguje tę liczbę do 85 pozycji, wyjaśniając, że adresem wydawniczym oficyny supraskiej posłużyła się w latach 1793–1797 przy druku 22 wydawnictw typografia F. Kartaszowa w Kłincach (gubernia czernihowska).

3 Pełne zestawienie druków cyrylickich wydanych przez oficynę supraską znaleźć można w pracy Z. Jaroszewicz-Pieresławcew, *Druki cyrylickie...*, s. 138–140.

4 Z. Jaroszewicz-Pieresławcew, *Druki cyrylickie...*, s. 128.

nodzie Zamojskim (1720), na którym wprowadzono wiele postanowień mających na celu latynizację liturgii i obrzędowości wschodniej. Główny inicjator zwołania Synodu – ówczesny metropolita unicki i archimandryta klasztoru supraskiego – Leon Kiszka stał się inspiratorem licznych publikacji mających na celu podnoszenie poziomu znajomości cerkiewszczyzny wśród kleru unickiego.

★

Pierwsze próby normalizacji języka cerkiewnosłowiańskiego podjęto jednak znacznie wcześniej. Niewątpliwie, inspirującą rolę w tym procesie odegrały szkoły brackie, na potrzeby których opracowywane były gramatyki normatywne tego języka. Należy do nich m.in. gramatyka przypisywana przez badaczy Janowi Damasceńskiemu⁵, przetłumaczona w IX w. przez Joana Egzarchę, bułgarskiego pisarza i teologa, przedstawiciela szkoły presławskiej. Wydana została w drukarni braci Mamoniczów, członków prawosławnego bractwa świętroickiego, które sprawowało pieczę nad utworzoną w 1584 r. szkołą w Wilnie. Gramatyka zachowała się w dwóch niepełnych egzemplarzach, bez karty tytułowej. Zawierała alfabet, opis części mowy, odmianę rzeczowników, koniugację czasownikową oraz ogólne zasady języka cerkiewnosłowiańskiego. Z posłowia napisanego w języku zachodnioruskim wynika, że wydał ją w roku 1586 dom Mamoniczów dzięki finansowemu wsparciu księcia Konstantego Ostrońskiego.

Z innych prac o charakterze normalizacyjnym, wydanych na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego na uwagę zasługują gramatyki autorstwa Iwana Fiodorowa: **Граматыкія-буквар** (Lwów 1574) oraz **Азбѹка** (Ostróg 1578). W formie rękopisu (w dwóch wariantach z 1643 i 1645) zachowała się natomiast **Грамматыка словенска**, której autorem był absolwent teologii na Sorbonie – Iwan Użewicz. Mieszkając w Paryżu i będąc zorientowanym na czytelnika zachodnioeuropejskiego zainteresowanego językiem słowiańskim, Użewicz stworzył swoją gramatykę w języku łacińskim, formę starobiałoruską zachowując w niej jedynie paradygmaty oraz materiał egzemplifikujący omawiane zjawiska ortograficzno-fonetyczne i gramatyczne. Jego praca uważana jest przez badaczy za pierwszą próbę stworzenia gramatyki porównawczej języków słowiańskich, w której obecne są odwołania do faktów językowych z polszczyzny, czeszczyzny i innych języków⁶.

Fundamentalne znaczenie dla lingwistyki wschodniosłowiańskiej miały jednak dwa inne dzieła: **Грамматіка словенска** Laurentego Zizaniego (Wilno 1596) oraz **Грамматіки славенскія правіланое сѣнтагма**⁷ Melecjusza Smotryc-

5 Ibidem, s. 178.

6 А. А. Яскевич, *Старабеларускія граматыкі*, Мінск 2001, s. 67.

7 W zapisach tytułów zachowuje się oryginalną ortografię.

kiego (Jewie 1619). Opracowane w duchu Renesansu stanowiły syntezę greckiej i łacińskiej tradycji gramatycznej z uwzględnieniem terminologii zawartej w niepełnym wariantcie gramatyki Damasceńskiego w języku słowiańskim⁸. Wydane zostały przez drukarnię prawosławnego Bractwa św. Ducha w Wilnie jako podręczniki przeznaczone dla szkół brackich. Były wyrazem dążeń ich autorów do uporządkowania zasad rządzących językiem cerkiewnosłowiańskim, jego ortografią, fonetyką, akcentem, fleksją, składnią. Użytkowo-dydaktyczny charakter takich wydawnictw wyrażał się m. in. w stosowaniu odpowiedniej formy przekazu materiału. Gramatyka Zizaniego wyjaśnia podstawowe pojęcia, terminy gramatyczne w formie pytań i odpowiedzi w języku cerkiewnosłowiańskim i białoruskim (*prostej mowie*), przytacza liczne wzorce paradygmatów imiennych i werbalnych. Składa się z czterech zasadniczych rozdziałów poświęconych pisowni (орфографіа), prozodii (просодіа), fleksji imiennej i werbalnej (етимологіа) oraz składni (сінтаґіс). Zarówno wstęp, jak i rozdziały dotyczące ortografii, gramatyki oraz interpretacje modlitw napisane zostały *prostą mową*. Niektórzy badacze⁹ twierdzą, że jest to odpowiedź Zizaniego na krytykę starobiałoruskiej redakcji języka cerkiewnosłowiańskiego, z którą występował w swoich pismach Piotr Skarga.

Największe uznanie wśród podręczników wydanych w oficynach Wielkiego Księstwa Litewskiego zyskała jednak **Граматікі славенскія правілае сінтаґма** autorstwa znanego polemisty i pedagoga – Melecjusza Smotryckiego. Przeznaczony dla prawosławnych szkół brackich podręcznik zawiera program nauczania języka cerkiewnosłowiańskiego z uwagami metodycznymi dotyczącymi sposobu i etapów jego realizacji (od lektury elementarza poprzez *Czasosłów* i *Psaltyr* na czytaniu *Biblii* kończąc) oraz rozdziały poświęcone ortografii, prozodii, morfologii (określanej analogicznie jak u Zizaniego etymologią), składni oraz prozodii *stichotwornoj*. W swojej pracy Smotrycki nie tylko stworzył pewien system kodyfikujący język cerkiewnosłowiański ruskiej redakcji, ale zamieścił też wiele komentarzy odnoszących się do żywego języka białoruskiego, np. uwagi o wymowie [ě], odróżnianiu [g] i [h], [f] i [xv]¹⁰. Jako świadomy filolog wprowadził do językoznawstwa wschodniosłowiańskiego wiele funkcjonujących do dziś terminów lingwistycznych, np. *собираТЕЛЬНЫЕ существительные, деепричастіе, междометіе*. Dzieło Smotryckiego stało się wzorem dla późniejszych gramatyk białoruskich, ukraińskich, rosyjskich, nie wyłączając gramatyki Łomonosowa. O jej randze i stopniu oddziaływania na literaturę normatywną Rusi Moskiewskiej

8 Z. Jaroszewicz-Piersławcew, *Druki cyrylickie...*, s. 179.

9 Пор. пр. А. А. Яскевич, *Старабеларускія граматыкі*, s. 40.

10 *Беларуская мова. Энцыклапедыя*, пад рэд. А. Я. Міхневіча, Мінск 1994, s. 162.

świadczy dwukrotne wydanie w Moskwie – w 1648 oraz w wersji poprawionej i uzupełnionej przez F. Polikarpowa w 1721 r.¹¹

Równocześnie z podręcznikami gramatyki powstawały pierwsze prace leksykograficzne. Jedną z najwcześniejszych był *Лексисъ с толкованіемъ словенскихъ мовъ просто* L. Zizaniego z 1596 r. Do pracy tej nawiązał znany leksykograf i drukarz Pamba Berynda, wydając po raz pierwszy w Kijowie w roku 1627, następnie w 1653 *Леґиконъ славенорвсскій и именъ тлѣкованіе*¹². Uzupełniając pracę swojego poprzednika odsyłaczami do *Biblii Ostrogskiej*, synonimami oraz własnym materiałem leksykalnym Berynda stworzył dwuczęściowy słownik liczący około ośmiu tysięcy haseł. Część pierwszą stanowi słownik wyrazów pospolitych, druga natomiast zawiera etymologie nazw własnych osobowych i miejscowych, objaśnione za pomocą cerkiewszczyzny nasyconej w znacznym stopniu elementami żywego języka.

★

Wśród publikacji o charakterze dydaktycznym wydanych przez drukarnię w Supraślu wyróżnić można literaturę *stricte* normatywno-leksykograficzną, jak również księgi liturgiczne, które poza podstawową dla nich funkcją kościelno-użytkową, pełniły także funkcje poznawcze, ideowo-wychowawcze. Szczególnie często do celów dydaktycznych wykorzystywane były *psalterze*, „małe” *czasosłowy* (inaczej *czasowniki*, odpowiedniki łacińskich *orologionów*) oraz *ewangelie pouczające*. Niektóre wydania psalterzy oraz czasowników zawierały specjalny wstęp skierowany do nauczycieli, jak np. wydany przez bazylianów supraskich w 1780 r. psalterz (*Псалтирь*) zaczynający się od słów: „Сказание ко учителем, како им учити детей грамоте и како детем учиться”. Również w przedmowach do *czasowników* zwracano się do młodzieży z apelem o chrześcijańską postawę w życiu i szacunek dla tradycji chrześcijaństwa. Jak wynika z danych przytoczonych przez Z. Jaroszewicz-Pieresławcew¹³, w Supraślu tego typu pozycje wydawano wielokrotnie *Евангелие учительное* (1790), *Часослов / Часовник* (1772, 1778, 1780, 1786, 1790, 1791), *Псалтирь* (1780, 1785, 1786, 1789, 1791 i po 1791).

11 Z. Jaroszewicz-Pieresławcew, *Druki cyrylickie...*, s. 182.

12 Słownik Beryndy był przedmiotem badań W. Witkowskiego, *Grafika i pisownia Leksykonu Pamby Beryndy*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze”, Kraków 1963, z. 5; *Fonetyka Leksykonu Pamby Beryndy*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze” 1964, z. 7.

13 Z. Jaroszewicz-Pieresławcew, *Druki cyrylickie...*, s. 138-140.

Liczne były również wydania elementarzy¹⁴ przeznaczonych zarówno dla prawosławnych, jak i środowiska unickiego oraz starowierskiego. Pierwszy znany obecnie **Бѣкварь** unicki w języku cerkiewnosłowiańskim opublikowano w Supraślu w r. 1715, kolejne ukazały się w latach 1727, 1737, 1754, 1761, 1792, 1795. Zawierały zwykle alfabet, formy skrócone wyrazów, codzienne modlitwy, spowiedź powszechną, akt skruchy, wiary, nadziei, dekalog, siedem sakramentów, siedem grzechów głównych, siedem cnót, powinności dzieci wobec rodziców, modlitwy poranne, hymny i inne pieśni śpiewane podczas jutrzni, modlitwy południowe i wieczorne oraz liczby słowiańskie.

W oficynie supraskiej ukazały się drukiem również dwie azbuki starowierskie. Pierwsza z roku 1781 przygotowana została na podstawie moskiewskiego wydania W. Burcowa z roku 1637, druga zaś, z 1788, była przedrukiem azbuki wydanej rok wcześniej w Klincach¹⁵.

Największe bezsprzecznie osiągnięcie wydawnicze oficyny supraskiej w zakresie literatury przeznaczonej do nauki języka cerkiewnosłowiańskiego stanowi wydany 17 stycznia 1722 r. **Лѣзниконъ Бирѣчь Словесникъ Славенскій имѣющъ в себѣ слова первѣе Славенскіа азбѣчныа посемже Полскіа**. Trzy kolejne wznowienia *Leksykonu* ukazały się w latach 1751, 1756 i 1804 w drukarni w Poczajowie¹⁶. Słownik wydano jako pomoc dydaktyczną służącą podnoszeniu poziomu znajomości cerkiewszczyzny wśród kleru unickiego. O jej zatrważająco niskim stanie świadczyć może przedmowa do *Leksykonu*, w której autor stwierdza m.in.: **яко сотный Іерей, едва Славенскій разѣмѣтъ языкъ, невѣдай что чтеть, въ Божественной Службѣ, съ погивелією своею, и порѣченныхъ Паствѣ его дѣшъ**” (s. 41).

Słownik zawiera około czterech tysięcy haseł cerkiewnosłowiańskich z objaśnieniami polskimi. Powstał na bazie wspomnianego wyżej dzieła XVII-wiecznej leksykografii ukraińskiej – *Leksykonu cerkiewnosłowiańsko-ruskiego* Pamby Beryndy¹⁷. Anonimowy autor z Supraśla wykorzystał większość wyrazów hasłowych

14 Nosiły one tytuł *azbuka* lub *bukwar*, chociaż istotnych różnic między nimi nie ma. Zazwyczaj *azbuka* była mniejsza objętościowo niż *bukwar*.

15 Z. Jaroszewicz-Pieresławcew, *Druki cyryliczne...*, s. 186.

16 *История книжной культуры Подляшья. Супрасльскій церковнославяно-польскій словарь 1722 г.*, сост. Ю. А. Лабынцев, Л. Л. Щавинская, Минск 1995, s. 29.

17 Zwrócił już na to uwagę w artykule opublikowanym przed ponad stu laty Э. Калужняцкий, *К библиографии церковно-славянских печатных изданий в России*, „Сб. Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук” 1886, т. 42, N. 1, s. 29-46. Pisał o tym również W. Witkowski w swoich publikacjach poświęconych pisowni i fonetyce słownika, por. *Grafika i pisownia Leksykonu Pamby Beryndy*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze” 1963, z. 5; *Fonetyka Leksykonu Pamby Beryndy*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze” 1964, z. 7.

z pierwowzoru, wprowadzając na miejsce objaśnień drukowanych cyrylicą ich odpowiedniki polskie zapisane łacinką. Objasniająca część słownika może stanowić interesujące źródło badań nad polszczyzną kresową XVII/XVIII w. Oprócz archaizmów, regionalizmów, leksykon utrwalił bowiem sporą liczbę zapożyczeń z żywej ruszczyzny nasyconej cechami gwarowymi ukraińskimi bądź białoruskimi. Część pożyczek ruskich znana była badaczom polszczyzny kresowej jedynie z tekstów późniejszych, głównie XIX w., por. *brozna* 'bruzda', *czerha* 'szereg, kolej', *kruk* 'hak', *otruta* 'trucizna', *skowroda* 'patelnia', *świściołka* 'flet', *tłokno* 'owsianka', *źniec* 'żniwiarz'¹⁸.

W części leksemów polskich widoczny jest wpływ fonetyki ruskiej, np. wypieranie zwartego *g* przez szczelinowe *h* (nawet w terminach): *hangrena*, *heometrya*, zamiana grupy spółgłoskowej *sl* przez *szl*: *myszle*, *szlubuię*. W zakresie morfologii zwraca uwagę duża frekwencja form czasownikowych z końcówką *-am* w 1. os. sg.: *patrzam*, *szarpam*, iteratiwów na *-iwam*: *oszukiwam*, *wypasuwam*, *zanocowuwam* itp.¹⁹

Przeprowadzona analiza fonetyczna części cerkiewnosłowiańskiej zabytku²⁰ dowodzi, że jego język dość regularnie zaświadcza południowosłowiańską realizację takich cech, jak: kontynuanty grup **tort*, **tolt*, **tert*, **telt* mające postać niepełnogłosowych połączeń przestawkowych (por. *крава*, *мразъ*, *гласъ*, *древанъ*) oraz nagłosowych **ort-*, **olt-* (*пастъ* 'lichwa', *ладіа*), refleksacja połączeń **tj*, **dj*, **kt'*, **gt'* (np. *свѣща*, *межда*, *нощевая*), kontynuanty nagłosowych **je-*, **ju-* (np. *єдинъ*, *юнецъ*). Wzorzec ruski dominuje natomiast w refleksach prasłowiańskich sonantów między spółgłoskami **t_gt*, **t_gt*, **t_gt*, **t_gt* (por. *скорблю*, *перстъ*, *стопа*), zachodnioruski (białoruski) charakter nosi również dyspalatalizacja spółgłosek funkcjonalnie miękkich *č*, *š*, *ž* (por. *жрець*, *ковачъ*) oraz *r*' (np. *ѡрыцаніе*, *пастыръ*).

W zakresie struktury morfologicznej za formalne wykładniki leksemów cerkiewnosłowiańskiego pochodzenia, które znalazły odzwierciedlenie w Leksykonie, uznać można takie elementy morfemowe, jak: sufixs *-tel'/-itel'/-atel'* aktywny w derywacji nazw agensa (por. *казнитель*, *ласкатель*), formant *-ije/-nije* tworzący abstracta o charakterze czynnościowo-rezultatywnym (np. *попеченіе*, *любзаніе*), prefiksy czasownikowe *iz-/is-*, *vbz-/vbs-* (por. *изскаю*, *изавляю*).

18 Część objaśniająca słownika była przedmiotem badań W. Witkowskiego, por. *O polszczyźnie bazylikańskiego słownika supraskiego z 1722 r.*, (w:) *Słowiańskie pogranicza językowe. Zbiór studiów*, red. K. Handke, Warszawa 1992, s. 209-213.

19 W. Witkowski, *O polszczyźnie bazylikańskiego słownika...*, s. 212.

20 Wyniki tej analizy zawarte zostały w artykule L. Citko, *O cerkiewnosłowiańskim Leksykonie supraskiego z 1722 r.*, „Slavia Orientalis”, LX, nr 2, Warszawa 2011, s. 241-251.

Spojrzenie na *Leksykon supraski* z perspektywy leksykograficznej, m.in. doboru słownictwa, budowy artykułu hasłowego, zastosowanych rodzajów definicji znaczeniowych, eksponowania materiału, pokazuje, że jego redaktor nie stawiał sobie za cel kopiowania pierwowzoru ukraińskiego, starał się bowiem wyzyskać materiał objaśniać, modyfikować, selekcjonować, czyniąc to z dużą znajomością metodologiczną warsztatu.

W roku 1722 pojawiło się jeszcze jedno interesujące wydawnictwo oficyny supraskiej – *Собрание припадковъ Краткое, и Духовнымъ Особомъ Потребное*, uchodzące za ostatnią drukowaną książkę starobiałoruską. Składa się ona z trzech różnorodnych części: przedmowy metropolity kijowskiego Leona Kiszki w języku cerkiewnosłowiańskim, katechizmu mającego formę pytań i odpowiedzi w języku białoruskim oraz białorusko-polskiego słownika zawierającego głównie leksykę sakralną²¹. Wydany równocześnie z *Leksykonem* druk zwykle razem z nim był też oprawiany.

Supraskie wydawnictwa cyryliczne, zarówno unickie, jak i staroobrzędowe, znajdowały czytelników wśród różnych grup społecznych. Zachowane na wielu egzemplarzach druków zapiski proveniencyjne w języku polskim, ruskim lub cerkiewnosłowiańskim z domieszką *prostej mowy* pokazują, że znaczącą grupę odbiorców stanowili chłopci oraz kupcy, zdarzali się też mnisi, urzędnicy, mieszczanie oraz wojskowi. Wspomniany wyżej *Leksykon* z 1722 r. zanim trafił do zbiorów Biblioteki Narodowej Rosji w Sankt Petersburgu był własnością niejakiego chorążego Łuki Awdotkina²². Wiele druków, szczególnie przeznaczonych dla staroobrzędowców, wydawano w dużych, nieraz kilkudziesięciu nakładach. Przewożone nielegalnie przez granicę, trafiały często do najbardziej odległych miejsc, gdzie chronili się ich prześladowani odbiorcy. Odnajdywane na Białorusi, Ukrainie, w Mołdawii, na północy i południu byłego terytorium rosyjskiego, w Azji Środkowej i Kazachstanie stanowią dziś świadectwo rangi, jaką odegrała oficyna supraska jako ważny ośrodek wydawniczy zaspokajający potrzeby środowisk unickich oraz starowierskich.

21 A. Жураўскі, *Апошняя старабеларуская друкаваная кніга*, (w:) *Gwary i onomastyka pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego i słowiańsko-bałtyckiego*, pod red. L. Citko i B. Siegienia, Białystok 2006, s. 393.

22 Z. Jaroszewicz-Pierśławcew, *Druki cyryliczne...*, s. 137.